

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ СИНТАКСИСУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

SPEECH DEVELOPMENT OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN DURING STUDY OF ELEMENTS OF SYNTAX AT THE LESSONS OF UKRAINIAN LANGUAGE

Стаття присвячена проблемі розвитку мовлення молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови. Значну увагу приділено актуальності формування в учнів початкових класів комунікативно-мовленнєвих умінь під час вивчення елементів синтаксису. Обґрунтовано ефективні шляхи щодо вдосконалення мовлення молодших школярів. Проаналізовано основні види роботи у навчальній діяльності, які спрямовані на розвиток комунікативних умінь учнів. Висвітлено питання важливості розвитку мовлення молодших школярів.

Ключові слова: мова і мовлення, компетентнісний підхід, розвиток мовлення, синтаксис, комунікативно-мовленнєві уміння.

Лизированы основные виды работы в учебной деятельности, которые направлены на развитие коммуникативных умений учеников. Отражен вопрос важности развития речи младших школьников.

Ключевые слова: язык и речь, компетентностный подход, развитие речи, синтаксис, коммуникативно-речевые умения.

The article is devoted to the problem of coherent speech development of junior pupils during the study of syntax. Considerable attention is paid to the importance of forming the elementary classes of communicative-speaking skills in students during the study of the elements of syntax in the lessons of the Ukrainian language. The effective ways of improving the coherent broadcasting of junior pupils have been substantiated. The main types of work in educational activity, which are aimed at development of communicative skills of students, are analyzed. The issue of the importance of the development of speech for junior pupils is highlighted.

Key words: language and speech, competence approach, development of coherent speech, syntax, communicative-speech skills.

УДК 373.3.016:81(045)

Попович Н.Ф.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри філологічних
дисциплін та соціальних комунікацій
Мукачівського державного університету
Лешко Х.Ю.,
студентка I курсу спеціальності
початкової освіти
Мукачівського державного університету

Статья посвящена проблеме развития речи младших школьников во время изучения элементов синтаксиса на уроках украинского языка. Значительное внимание уделено актуальности формирования в учеников начальных классов коммуникативно-речевых умений во время изучения элементов синтаксиса. Обосновано эффективные пути относительно совершенствования связной речи младших школьников. Проана-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформування сучасної освіти полягає, насамперед, у модернізації змісту. Проблема взаємозв'язку мовної освіти й мовленнєвого розвитку учнів визначила нові змістові лінії навчання української мови. У контексті сьогодення виникла необхідність удосконалити методичні прийоми та урізноманітнити форми роботи вчителів початкових класів, надаючи нового спрямування навчанню, в процесі якого розвиваються творчі здібності молодших школярів.

Визначення найоптимальніших умов і найбільш ефективних шляхів для розвитку зв'язного мовлення молодших школярів під час вивчення синтаксису на уроках української мови в сучасній методиці навчання української мови є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різноманітним питанням із методики навчання української мови в початковій школі, пов'язаним із вивченням елементів синтаксису, приділяли увагу такі вчені та дослідники, як М. Вашуленко, О. Мельничайко, К. Пономарьова, В. Бадер та інші. У центрі уваги науковців були проблеми вивчення речення у початкових класах, система роботи над ним, визначення особливостей вивчення цього елемента синтаксису, формування методичних рекомендацій для вивчення речення тощо.

У сучасній методиці навчання української мови проблема визначення найоптимальніших умов і

найбільш ефективних шляхів для розвитку мовлення молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови, на нашу думку, потребує детального вивчення.

Мета статті – визначити найоптимальніші умови та найбільш ефективні шляхи для розвитку мовлення молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. У початковій освіті передбачено формування у молодших школярів таких ключових компетентностей, як уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, відчувати красу слова, усвідомлювати роль мови для ефективного спілкування та культурного самовираження тощо.

Комунікативно-мовленнєві вміння необхідні для ефективного здійснення мовленнєвої діяльності в різних ситуаціях спілкування. Педагог повинен прагнути, щоб діти кожен вислів сприймали не тільки розумом, але й серцем, намагалися побачити живу картину, почути звуки, прислухалися до переданих почуттів, а також уміли висловлювати свої почуття. Як показує практика, на уроках української мови учитель повинен уміло поєднувати розвиток мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь учнів. Мовні вміння необхідно спрямовувати на формування базових понять, засвоєння норм літературної вимови, логічного мислення. Мовленнєві вміння передбачають удосконалення звукови-

мови і культури мовлення, роботу над збагаченням і уточненням словника, опанування граматичного ладу. Комунікативні – забезпечують розвиток власне мовленнєвих умінь: орієнтація в умовах, змісті висловлювання, формі його викладу; групування збірних матеріалів, визначення послідовності частин тексту, виділення слів, важливих для висловлювань; удосконалення власного тексту.

Велике значення на уроках української мови в початкових класах має поглиблення знань учнів із синтаксису. Сучасним педагогам важливо допомагати молодшим школярам оволодіти нормами граматичної структури української мови, збагатити їхнє мовлення різноманітними формами й способами висловлення думки, підняти рівень розвитку зв'язного мовлення учнів. Як відомо, одиницею зв'язного мовлення є речення, тому працювати над його засвоєнням треба систематично, цілеспрямовано, на кожному уроці навчання грамоти, граматики та читання. Систематична робота над реченням є дуже важливою, адже на фоні речення діти засвоюють лексичне значення слова, словотвір, фонетику, орфоепію й орфографію, морфологічні форми слів та їхню синтаксичну роль, пунктуацію.

Під час вивчення елементів синтаксису в початковій школі треба поступово формувати в учнів правильне уявлення про мову, сприяти одержанню певного обсягу лінгвістичних знань, а також систематично підвищувати рівень розвитку мовлення молодших школярів.

Важливою умовою розвитку мовлення дітей є потреба у висловленні, підвищенні мовленнєвої мотивації, бажання висловити свої думки й почуття. Це потребує певної організації комунікативно-діяльнісного підходу до навчання.

Оптимальною умовою розвитку мовлення учнів є наявність змістовної основи для їхніх висловлювань. Адже важливо, щоб учні не тільки хотіли говорити, але й могли про щось сказати. Для цього необхідно проводити роботу з розширення й уточнення уявлень школярів про навколишній світ. Зокрема, це можна здійснювати за допомогою безпосередніх спостережень, а також опосередковано – за допомогою книг, картин тощо.

Щоб діти говорили правильно, змістовно, емоційно й цікаво, доречно ввести їх у роль захопленого оповідача. Треба розвивати творчу уяву учнів, навчати їх бачити те, про що вони говорять. Школярів необхідно вчити розповідати так, щоб слухачі зрозуміли їхню думку, могли уявити описану картину, відчували б ставлення мовців до висловлюваного.

Важливим шляхом розвитку мовлення молодших школярів у початковій школі є робота зі словосполученнями й реченнями, під час якої можна використовувати різні типи вправ: творчі, вправи за планом або зразком, конструктивні тощо.

Застосовуючи різноманітні види роботи над реченням, учителю необхідно сформулювати в учнів поняття про речення як мовленнєву одиницю, що складається зі слів і передає певну думку.

Початкові уявлення про речення діти здобувають у період навчання грамоти. Виконуючи різні вправи, вони практично засвоюють термін та ознаки цієї синтаксичної одиниці. Першокласників треба готувати до побудови зв'язних висловлювань: збагачувати лексичний запас дітей словами різних груп, вчити будувати словосполучення й речення, перебудовувати деформовані речення, доповнювати незавершене речення 1–2 словами, складати речення за малюнком, добирати заголовки до тексту, усно переказувати сюжетний текст букварного типу тощо. Учні повинні засвоїти, що речення служить для висловлення думки й складається зі слів, пов'язаних за змістом і граматично, у ньому про когось або про щось розповідається, запитується, щось стверджується або заперечується, на його початку пишеться велика буква, йому властиві розповідна, питальна чи оклична інтонація тощо. Дітей у добукарному періоді навчання грамоти необхідно вчити точно формулювати відповіді на запитання, правильно будувати речення, добирати слова потрібної форми, а також розміщувати їх у відповідному порядку. Під час букварного періоду робота над написанням слів стає більш ефективною тоді, коли школярі засвоюють їх не відокремлено, а будують із ними розповідні, питальні та окличні речення. У цей період діти вчать також виділяти окремі речення з тексту. Учні в післябукварному періоді вдосконалюють свої вміння й навички, виконуючи різноманітні аналітико-синтетичні вправи з реченням.

Учням 2 класу на уроках, крім вивчення граматичного матеріалу, можна запропонувати створити письмові розповіді з 2–3 речень на задану тему.

Опрацьовуючи речення за метою висловлювання, вчителю необхідно приділяти значну увагу навчанню школярів правильно інтонувати розповідні, питальні та спонукальні речення. Дітям необхідно навчитися виділяти голосом найважливіші за змістом слова. Вони повинні також засвоїти, що речення можуть бути окличними та неокличними. Педагогу треба навчити учнів правильно інтонувати окличні та неокличні синтаксичні одиниці.

Під час роботи над реченням у 2 класі вчителю необхідно навчити дітей встановлювати синтаксичні зв'язки між членами речення, конструювати речення за моделлю, складати речення й зв'язні висловлювання з вивченими граматичними формами. Розвиваючи в школярів такі вміння, педагог сприятиме ефективному розвитку мовлення учнів.

У 3 класі діти, вивчаючи елементи синтаксису, дізнаються про другорядні члени речення. Учням треба засвоїти, що другорядні члени вказують на різноманітні ознаки предметів, обставини дії тощо,

а також допомагають повніше й образніше виразити думку. Отож робота над головними й другорядними членами речення відіграє важливу роль у розвитку мовлення школярів.

Педагогу варто приділяти особливу увагу засвоєнню дітьми знань про зв'язок слів у реченні. Насамперед учитель повинен розвивати в школярів уміння встановлювати зв'язки між членами речення. Адже така робота сприяє усвідомленню й розрізненню учнями словосполучення й граматичної основи речення, а також оволодінню ними нормами сполучуваності слів.

У 4 класі школярі повинні засвоїти знання про однорідні члени речення. Педагог повинен поступово формувати в учнів уміння самостійно складати речення з однорідними членами, використовувати їх у своєму усному й писемному мовленні. Під час такої роботи ефективним є виконання дітьми різноманітних завдань творчого характеру.

За нашими спостереженнями, можна виокремити найбільш ефективні шляхи роботи з дітьми, які спрямовані на розвиток комунікативних умінь молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису. Зокрема, важливу роль у розвитку мовлення відіграють вправи з реченням. У сучасній методиці навчання української мови в початкових класах вправи з реченням поділяються на аналітичні, якщо переважає аналіз готових речень, та синтетичні, які передбачають самостійне складання речень. Синтетичні вправи найчастіше виконуються на основі аналітичних. Учні спочатку аналізують готове речення, вказуючи зі скількох слів воно складається, визначають основу речення тощо, а потім самостійно конструюють речення такої самої будови. Як показує практика, синтетичні вправи діти можуть виконувати і без попередніх аналітичних, при цьому потрібно активізувати внутрішню аналітичну роботу мислення, під час якої здійснюється контроль за правильністю побудови речення, поєднання слів тощо.

Будь-яке заняття з розвитку зв'язного мовлення має містити роботу над елементами синтаксису, зокрема над словосполученнями й реченнями.

На прикладах окремих речень учні вчаться складати речення граматично правильно.

Унаслідок систематичної й цілеспрямованої роботи школярі поступово вчаться правильно та послідовно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах.

Щоб забезпечити змістовність учнівських висловлювань, треба пропонувати дітям говорити лише про те, що вони добре знають, розуміють. Зміст для побудови речень дають картини, книги, спостереження, власні роздуми тощо. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням вибрати найдоцільніше й раціонально використати його для побудови висловлювань.

Розвиток мовлення учнів початкових класів відбувається під впливом багатьох чинників. Значною мірою на розвиток мовлення дітей впливає вивчення елементів синтаксису.

Висновки. Ефективність роботи з розвитку мовлення молодших школярів під час вивчення елементів синтаксису залежить від її систематичності й цілеспрямованості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють мовне середовище й система навчально-тренувальних вправ. Під час роботи над вивченням елементів синтаксису вчитель початкових класів може ефективно застосовувати такі методи: наочні, словесні, пояснювально-ілюстративні, продуктивні, евристичні, проблемні, практичні, інтерактивні. Здобуті школярами вміння мають велике значення для досягнення ними високого рівня мовленнєвої компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням. Початкова школа. 2000. № 8. С. 41–43.
2. Мельничайко О. Вивчення елементів синтаксису в початкових класах: методичний посібник. Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2006. 72 с.
3. Методика навчання української мови в початковій школі / За наук. ред. М. Вашуленка. К.: «Літера ЛТД», 2010. 364 с.
4. Пономарьова К. Формування в молодших школярів умінь будувати зв'язні висловлювання. Початкова школа. 2005. № 11. С. 29–33.